

ВЛАДИМИР ПИШТАЛО

ПЕСМА О ТРИ СВЕТА*

ПРОЛОГ

Поред главе, са десне стране кревета, седела је Магдалена Бућа, прва умрла жена коју сам знала. Иза Магдалене су седели моји мртви. Иза њих се отворио тунел. Тишина је тукла као музика. Мајчински мрак ме је звао. Он ми је притискао чело.

Са леве стране кревета су седели живи: мајка и Анђа и ујак Вицко Бујовић.

Они су пружали руке:

– Не иди. Овде имаш много да урадиш.

Гласови живих су бледели.

У тунелу је била истина. Тамо је било све што сам желела. Светлости живота су биле површне. Оне су пецкале таму. Смејала сам им се.

Тама је хучала као виолончело.

– Ја те чекам – рекао ми је анђеосмрти.

Зимица ми је прошла низ леђа. Душа ми се згрушала.

Тада сам умрла.

Скоро.

А онда...

Тунел се затворио.

Устала сам.

Мрак се одвијао од мене.

– Ово је било близу – рекла сам.

Напољу је свитало.

* Одломак из истоименог романа у рукопису

САН

Спавало је пераштанских петсто породица, двадесет цркви, тридесет бродова (четрдесет је пловило) и 12 оснивачких братстава – казада. Спавали су врли Пераштани: Студени, Дентали, Вукасовићи, Брајковици, Шестокриловићи, Братице, Стоишићи, Смилојевици, Шилопи, Чизмаји, Перојевићи и Миоковићи, Смекие, Бадовићи Бронзе, Висковићи, Баловићи, Мазаровићи, Брајковићи, Змајевићи. Спавао је сваки камен који су младенци бацили на жало Госпе од Шкрпјела. Спавали су Тело Комуне и Тело Грађана, градски капетан и чувари државног барјака Светог Марка...

Спавале су перашке вендете, издаје и buffo трагедије.

ОНИ

Они су искочили из чамаца, жмурећи на једно око. Подавили су бакље у плићаку. Отворено око им је ослепело. Отворили су затворено. Разабрали су обресе кућа. Дрске чизме су ступиле на калдрму. Блесак искежених зуба осветлио је улице. У следећем тренутку врисак је пробудио Пераст:

– Гусари!

Сукобили су се буновном стражом. Ваздух је постао пијан. Сабље су се ковитлале над сабљама. Челик је ударао о челик. Гусари су плачкали сребрене тањире и кандила. Разбијали су ковчеге. Трпали су у вреће накит и тканине и мошти светаца опточене сребром.

Једне уз друге су се збиле госпође и девојке, унајмљене из сеоског залеђа. По лицима се видело да не схватају шта им се десило.

– Схватићете – рекао је гусар.

У том моменту, усуд ме је из смрти извукао на предјутарњи ветар. Тама се одвила од мене. Заповедник ме је ухватио за косу, гурнуо у групу робља. Брадатијег човека нисам видела.

Свитање је оголило мој удес.

Куће су замениле места. Црквењак је крио топ у цркви. Извукао га је на улицу. Топовски пуцањ је био као ветар. Одneo је гусара поред мене. Кратким гутљајима је хватао ваздух. Брадати му је положио руку на чело.

– Све ће бити у реду.

Подneo му је нож под браду и повукао. Затим је нож обрисао о мој рукав. Продрхтала сам.

– Ко си ти? – упитала сам га.

– Ја сам твој господар.

* * *

Пламен запаљених кућа и зора су осветлили Пераст. Пена је прскала. Гусари су дигли чамце. Пераст ми је гинуо из очију. Удаљила су се острва Свети Ђорђе и Госпа од Шкрпјела. Дим се дизао са воде и пео уз планине. Најдуже сам видела гробље у брду и фортецу Санта Кроће.

Прошли смо кроз вериге.

Иза Мамуле смо ударили на ветар.

НЕПОЗНАТИ ВЕТРОВИ

Били су буљави, безуби и скрофулозни. Стезали су ножеве међу зубима. Носили су распарене униформе, подвијене панталоне и димије у облику лале. Воњали су на буђав хлеб. Лица су им била жуљевита. Хркали су и кад су будни. Красиле су их тетоваже бродова и суза. Сваки је био чађи и рђи друг. Били су као откопане лешине. Избегавала сам да их додирнем погледом.

Капетан је био длакав као да му се мајка парила с мувама.

– Погледајте им ове њушке, госпе моја.

– Јесу ли ово мухе или пси?

Гусари би намирисали да говорим о њима. Уђутала сам:

– У бога се треба уздати.

Покушала бих да се осмехнем својим сапатницима.

– Луција – оловила сам другарици из детињства.

Она је избегавала мој поглед као да сам јој нешто крива.

Бодри Пераштани су били као мртви. И кад би проговорили стигли би да се посвађају.

– Озбиљно говорим – почео би дон Јозо.

– Можда говориш озбиљно – одговорио би капетан Вилотић – али говориш глупости.

Зато су настојали да не говоре.

Загрлио је ко је имао кога. Ја сам загрлила себе.

* * *

Са гусарима је био венецијански потурчењак доктор Лазаро Баларин. Против камена у бубрегу преписивао је напитака од кравље балеге и крви зеца кога је преклао пас. Носио је морнарски жакет. Капилари на лицу су му испуцали. Плаве очи су се изливале. Изгледао је као Лазар кога је Исус оживео али лоше. Призивао је имена мени непознатих ветрова:

– Кекијас, апилиот, еврос, ливас, зефир, аргест, апарктиас, вореас, финикс.

То ми је звучало као имена демона.

Рекла сам да сам годину дана становала на Ћудеки и да сам учила леут.

Главни тип будале у комедији дел арте био доктор. Он се насмејао. Испричао ми је како је Насрадин хоца пао са крова па упитао:

– Докторе, јеси ли ти падао са крова?

Лазаро Баларин се распитивао колико откупа може тражити за кога.

– Како се зовеш – упитао ме је.

- Озана Болица. Зову ме Бојана.
- Шта ти је отац?
- Мртав.
- А шта је био?
- Капетан.
- Кога имаш од рода?
- Мајка. Ујак.
- Шта је ујак?
- Капетан Пераста.

ОТАЦ И МАЈКА

Дали су ми име Озана по которској светици. Рођена у палати Болица. Неки Никола Болица био је протовестијер цара Душана. Вековима смо седели у малом већу, продавали чешљеве ћелавима у Марки и огледала слепима у Пуљи и леуте глумима у Драчу. Гушили смо буне виноградара и радника у соланама у Грбљу.

И пловили.

Увек сам имала више него једно „ми”.

Очев Котор, окружен зидовима до наврх брда, био ми је други дом. Пераст, удаљен два сата веслања, имао је свој статут и свог свеца.

Мајка је била Пераштанка. Звала се Хијацинта Бујовић Болица.

– Ми у Котору – говорила сам очевим гласом – имамо Светог Трипуна, благог заштитника винограда.

– А ми у Перасту – одговала сам мајчиним гласом – славио убицу змаја, Светог Ђорђа.

Мајку су сматрали великом лепотицом. Није имала очи за мене. Волела сам њен мирис и остала сам га жељна. Само једном ме је примила у своју собу јер сам била болесна. Много сам кашљала. Она ми је запретила:

– Ако не престанеш, избацићу те напоље.

Да бих остала ту, целу ту ноћ сам се гушила неискашљаним кашљем.

Без оца и скоро без мајке, била сам лењо дете.

– Устани. Сунце се дигло – звао ме је ујак Вицко.

– Да морам да обавим што и оно, устала бих и ја.

– Устајте лени бог срећу дијели – викнула би служавка Анђа.

– Ето удели нека је теби удјели – одговарала сам ја.

Мајка је причала да се мој отац, Фране Болица, утопио.

Слуге су шаптале да је побегао од њене нарави и да живи с мулаткињом у Kartaheni de los Indios.

АНЂА

Анђа је сишла с планина у приморје тражећи од глади лек. У Перасту је видела море и *прејознала ња*. И у граду је мирисала на сир и вуну. Није баш продана у нашу кућу али скоро.

Грлила би ме да кости пуцају, што мајка никад није. Била је вучица. Подигла ме је као Ромула и Рема. Држала ме је за руку у сумрак кад постане тужно. Тепала ми је:

– Ако ме сниш преврни јастук да и ја тебе сним.

Као и Света Озана Которска, Анђа је била је Влахиња. Њени су бакљама плашили вукове. И врагу би каткад палили свећу. Играли су коло на гумну јер је то било једино равно место.

– Турци поље а латини море – говорила је – а Ришћани дрвље и камење.

У њеном селу ништа није расло сем сена и зановега али је било добре паше. По кршевима су се прегонили ветрови. Ту ни врана кост не би донела. Пара се на брцима ледила, у тикви вода и уље у кандилу. Једном ме је повела на брег изнад села.

– Нема чобана без луда брата и неудате сестре – рекла ми је.

Траве су су биле високе до појаса. Ветар их је љуљао и квити-тлао. То ме је увлачило у себе. Ковитлање трава хтело је да прогута моју душу.

Селјани су носили надимке цео живот да им вештице не знају име. Често су детету давали ме Вук, јер вештица не сме на вука. Међу травама су шиштале виле некупане поленом. Главна вила се звала Јерисавља. Пратиле су је Наданојла и Андресила.

На месту где су њени правили кућу, прво су заградили овце. Ако овце мирно заспу, то ће бити добра кућа. Разбили су два јаја у темељ, жртвовали кокошку на прагу, голуба на огњишту и нај-после петла на крову. Анђа је рођена у доброј кући. У зид је био уграђен стећак, са урезаним јеленом.

КОНТЕ ВИЦКО БУЈОВИЋ

Мој ујак, Вицко Бујовић, законити син Агнезе и Стјепана Бујовића, из казаде Стојшића, рођен је у Перасту 21. јануара 1660. Био је двадесет три године старији од мене. Мајка га није волела. Сматрала је да је њему припала слава која је отета њој. Ни он њу није волео. Љубав је пренео на мене. У детињству би ме дигао и почео да ме баца под таваницу и да ме опет хвата. Ја сам ширила руке. То летење је било нешто најлепше.

Вицко је од оца наследио висину. Да га обесе донео би кући вешала. Чело је имао високо. Горило је као да има температуру. Очи је имао рибље. Био је гвоздена рукавица и моћна сабља Републике. Он је командовао звонима за узбуну на осмоугаоном звонику Госпе од Крунице, на новој цркви св. Николе, на манастиру и цркви Светог Антона и Свете Ане. Он је командовао са десет чардак – кула – осматрачница. Имао је библиотеку али не и времена за читање. Изузетак је била аутобиографија Бенвенута Челлинија коју је носио на брод.

Код нас се говорило: „Млеци цвијет а Цариград свијет”. Вицко је проводио време између најсветскијег и најлепшег града. Дуждеви су га слушали. Он је мислио њиховом главом. Приман је у цариградске палате где се гаје лале вредне двадесет волова. Гостици су га фанариоти међу којима је било и Бокеља. Мајка је говорила:

– Седи са курвом и ђидијом, пита будале за савет и слепце за пут.

Хања, Анкона, Венеција, Атина...

Био је тамо!

Ђенова, Марсеј, Напуљ, Лондон, Мадера...

Градио је кућу у сваком граду.

Чинило ми се да се, са два мача, стално окреће на сребреној пари, као аутоматон.

Била му је и задужење и породична обавеза да ме ослободи.

Сањала сам да се појављује, гони гусаре, хвата ме за струк и баца у ваздух.

ПОКРИ МЕ ЗАШТИТИ МЕ!

– Хоћу ли скочити у валове да побегнем од ропства?
Талас се у таласу губио. Ветар је био проглас слободе.
Гледала сам море. Постала сам море.

Шта се бјели на Дуждеву мору...

Нису тице, нису лабудови...

Лизнула сам усну. Била је слана. Нисам приметила да црним.
Бела девојка претварала се у Маварку, спремну да заигра Морешку.
...нег су оно барбешке галије...

а на броју тринаест галија

...јере иду Пераст поробити...

Море је попримало боју из снова – маглену боју жада. Острва су изгледала као магарећа леђа. На њима су били спаљена трава, беле куће и црквице и ветрењаче. Дно брода је ударало о таласе. Прамац је падао. Прамац се дизао.

Вицко ће ме ослободити.

Окретала сам се да видим једра и на њима коралне лавове.

Венецијанска флота није стизала.

Гусари су знали да се вест о похари проширила. Брзим покретима су радили по палуби. Веслима су помагали ветар. Неке од наших су терали да веслају. Једра су се распукла као џиновске памукове чахуре. У њима је била моћ.

Тиснули се с цићаром низ море,

А за њима цићањулска армаџа.

Ферала их до Ошренџа прага...

* * *

Гусари су отели служавке, жене и децу. Било је и стараца. У Перасту сам их виђала са токама. Били су то госпари и патруни. Свели су се на црвене очи и ћуреће вратове. Сад су били смешни. Били су јадни. У Перасту је капетан Вилотић носио чипкану крагну. Сад је постао деда у поцепаној косуљи.

Показао у различитим правцима:

– *Тамо је Сицилија. Тамо је Кијар. Тамо је Криџ.*

Мислим да је говорио глупости.

Његова Луца је певала у црквеном хору у Перасту. Зурила је у море и суза јој се сливала низ образ. Слабоумна кћерка је куњала и јела што би нам дали. Отац јој је давао и своју храну. Хтео је да је расположи.

– Кад би измет од вола био тако слadak као онај од пчеле, на свету гладних не би било. Е!

С нама су била и два фратра. Дон Јозо ме је житком шибом учио латински. Био је изгубљенији од мене. Пераштани су били мртви. Гусари су били пуни живота. Они су бацали карте. Лупали су прстењем о даску. Длаке су им расле из очних беоњача. Они су били бука и урлајуће море. Била сам одвојена зидом од њиховог језика. Схватила сам пар речи, можда погрешно...

Хабиби – драги, сејф – сабља, дахаб – злато, алшемс – сунце...

Они су се смејали. Они су се стално смејали. Никад нисамо знали да ли се свађају, на том свом исхракујућем језику. Мали гусар са прстеном у носу се издирао на неког ћелавог. Док се дерао, ожиљак му се зацрвенео на челу.

– Није то ништа. Они тако говоре – умирио ме је дон Јозо.

Онда је мали забио нож ћелавом у стомак.

У муци сам спавала. У муци сам се будила. У муци сам јела тврди хлеб робова.

Наши бродови су имали имена. Је ли га имао и овај брод? Крстила сам га арапском речју коју сам чула:

Жунан.

Стално сам очекивала једра за нама.

Питали смо се:

Где смо?

– Воде нас беју од Туниса...

– Паши од Триполија.

– Неће нас ослободити. Наша флота неће стићи – схватила сам.

И други Пераштани нису више говорили „Ослободиће нас” него „Откупиће нас”.

* * *

Доктор ми је подигао ноге на два бурета. Погледао ме је и рекао:

– Девица.

Племкиње су ретко силовали или преводили у Ислам. То им је одузимало откупну вредност.

Једна служавка није имала среће. Са крицима, пред нама. Пред децом, пред бабама са круницама у рукама. Тако се то се догодило. Незамисливо и ван света. А сад у свету и пред сведоцима. То је у мени побудило бруталност и ужас. Не бих о томе да говорим. Знала сам је. Звала се Мара Петровић. Имала је плетенице и црвене образе. Поред ужаса сам осетила и гађења и жалац усхићења. То им нисам опростила.

Моја мржња се хранила грозницом. Бес ми није дао да заспим...
Гадили су ми се. Гадили су ми се. Ти вековни непријатељи, који
су нас напали уз помоћ улцињских гусара.

Дрхатала сам од понижења и мржње. Настављала сам да их
кунем у себи.

– Земља вас прогонила а море вас избацивало.

Прво сам се молила Светом Ђорђу. Онда сам се помолила
женској светлости, својој имењакињи Озани Которској.

– Света Озано, засијај у мени – молила сам. – Ти која од росе
гозбу правиш, Ти која си невољнике усрећила, изгубљенике про-
путила, робове ослободила, ти која си отрла толике сузе отри и
моје! Преобрази моје мрачне мисли. Проспи своју светлост на мој
тупи ум... Сакри ме у голубију правду. Дај да заспем са мирним
срцем у тврђави твоје милости.

Покри ме. Заштити ме. Покри ме. Заштити ме...

ДЕЛФИНИ

Извели су нас на палубу. Капетан Хасан је почео да пљешће. Тапшао је стојећи на ивици брода. Тапшао је и одједном смо схватили. Јато делфина се преплитало с бродом. Јурили су брзо као ми. Пераја су се појављивала и тонула. Искакали су и тркали се са нама. Први пут сам била срећна.

Мала Вилотићева је скочила и заценила се. Тетурала се, показујући на делфине. Производила је неке гласове. Она у том тренутку није била малоумна робиња. Она је јахала делфина. Отац је скочио и трудио се да је смири. Гусари су се смејали.

Три гусарска брода су се одвојила од наше групе и пошли као отвореном мору. Отпратила сам их шапатом:

– Пусте вам капе остале.